

Людмила І. Безтелесна, Володимир Б. Василів, Анна В. Печенюк
**ДЕРЖАВНО-РИНКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО
РОЗВИТКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

У статті обґрунтовано доцільність поєднання ринкового та державного регулювання професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів в Україні. Встановлено, що ринкове регулювання передбачає оцінювання ефективності професійного розвитку, а державне — показників результативності діяльності. Розроблено критерії і показники оцінювання професійного розвитку науково-педагогічних працівників, які запропоновано внести до сучасних академічних рейтингів вищих навчальних закладів України, а також процедур ліцензування та акредитації.

Ключові слова: професійний розвиток; регулювання; ефективність; результативність; науково-педагогічні працівники.

Форм. 1. Рис. 2. Табл. 5. Літ. 18.

Людмила И. Безтелесная, Владимир Б. Васылив, Анна В. Печенюк
**ГОСУДАРСТВЕННО-РЫНОЧНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ**

В статье обоснована целесообразность сочетания рыночного и государственного регулирования профессионального развития научно-педагогических работников высших учебных заведений в Украине. Установлено, что рыночное регулирование предполагает оценку эффективности профессионального развития, а государственное — показателей результативности деятельности. Разработаны критерии и показатели оценки профессионального развития научно-педагогических работников, которые предложено включить в современные академические рейтинги высших учебных заведений Украины, а также в процедуру лицензирования и аккредитации.

Ключевые слова: профессиональное развитие; регулирование; эффективность; результативность; научно-педагогические работники.

Liudmyla I. Beztelesna¹, Volodymyr B. Vasylyv², Anna V. Pecheniuk³
**STATE AND MARKET REGULATION OF PROFESSIONAL
DEVELOPMENT OF RESEARCH AND ACADEMIC STAFF
IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

The article grounds the expedience of combining market and state regulation of professional development of research and academic staff in higher education of Ukraine. It is proven that market regulation involves the evaluation of professional development effectiveness, and state regulation refers to performance indicators. Criteria and indicators for assessing professional development of research and academic staff are presented, which are suggested to bring into the academic ratings of higher education institutions in Ukraine, as well as into the procedures of licensing and accreditation.

Keywords: professional development; regulation; efficiency; performance; research and academic staff.

Peer-reviewed, approved and placed: 27.09.2016.

¹ National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine.

² National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine.

³ National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток системи вищої освіти відбувається на конкурентних засадах, які передбачають спроможність вищих навчальних закладів (ВНЗ) готувати фахівців на основі провідних наукових досягнень. Крім того, держава здійснює контроль за діяльністю ВНЗ через обов'язкові процедури ліцензування та акредитації, в процесі яких оцінює результативність їх діяльності. Власне, прогрес конкретного ВНЗ безпосередньо залежить від його науково-педагогічних працівників (НПП). Саме тому забезпечення їх професійного розвитку має стати основною стратегічною метою діяльності ВНЗ України і напрямом довгострокового успішного розвитку вітчизняної системи вищої освіти у світовому просторі. Це й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В економічній науковій літературі значну увагу приділено проблемам оцінки ефективності та результативності професійного розвитку персоналу підприємств (рис. 1).

Управління професійним розвитком НПП має свої особливості з огляду на те, що ВНЗ першочергово має соціальну роль в суспільстві, на відміну від підприємницького сектору, зорієнтованого на суто економічну роль. Проте в сучасних конкурентних умовах ВНЗ, незалежно від форми власності, мають функціонувати і як підприємницькі структури.

Проблемам забезпечення конкурентоспроможності ВНЗ в ринкових умовах значну увагу приділяли такі науковці, як К.О. Воробйова [5, 98], В.І. Сацик [14, 77], Р.А. Фатхутдінов [16, 37], І.О. Царенко [17, 122] та інші (табл. 1).

Таблиця 1. Наукові підходи до трактування суті конкурентоспроможності ВНЗ, авторське групування

Автор	Визначення сутності конкурентоспроможності ВНЗ
К.О. Воробйова	результат залучення талановитих студентів та активізації науково-педагогічного потенціалу викладачів [5, 98]
В.І. Сацик	спроможність ВНЗ займати та утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку освітніх послуг завдяки ефективній реалізації науково-педагогічного потенціалу, розвинутій інноваційній системі та достатності фінансових ресурсів, які забезпечують високу якість навчання і досліджень [14, 77]
Р.А. Фатхутдінов	здатність ВНЗ 1) готувати фахівців, які витримують конкурентну боротьбу на конкретному ринку праці; 2) розробляти конкурентоспроможні новачі в своїй галузі; 3) здійснювати ефективну відтворювальну політику в усіх сферах діяльності [16, 37]
І.О. Царенко	здатність одного ВНЗ забезпечувати собі конкурентну перевагу у порівнянні з іншим шляхом задоволення потреб споживачів освітніх послуг та відповідності рівня їх надання потребам ринку праці [17, 122]

Проте в наукових розвідках не знайшло відображення питання поєднання державного та ринкового механізмів регулювання професійного розвитку НПП в контексті забезпечення конкурентоспроможної діяльності вітчизняних ВНЗ.

Метою дослідження є визначення основних критеріїв і показників оцінки професійного розвитку НПП, які б забезпечували конкурентоспроможність і об'єднали елементи державного та ринкового регулювання діяльності ВНЗ на ринку освітніх послуг.

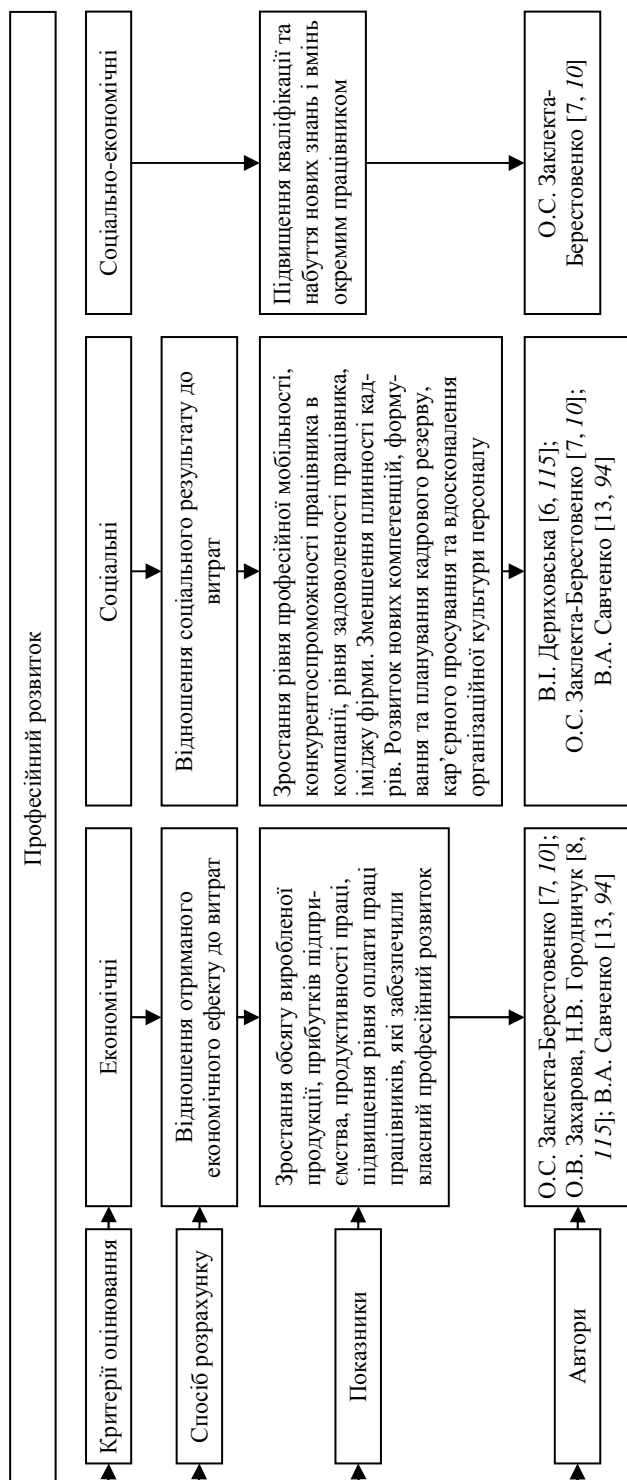

Рис. 1. Основні наукові підходи до оцінювання ефективності та результативності професійного розвитку персоналу підприємств, авторське групування

Основні результати дослідження. Порядок забезпечення професійного розвитку НПП регулюється відповідними нормативно-правовими актами і процедурами [1–4]. Наприкінці 2015 р. відбулися зміни в ліцензуванні та акредитації ВНЗ. Це стало реакцією системи вищої освіти на ринкові вимоги, що висуває конкурентна економіка до ВНЗ. До цього часу освітня діяльність ВНЗ оцінювалася державою переважно за показниками ресурсного потенціалу, а від тепер — за результативністю діяльності.

Проте в умовах зосередження вітчизняних ВНЗ на виконанні освітньої функції не враховуються загальноосвітні тенденції розвитку системи вищої освіти, які передбачають конкурування ВНЗ на основі оцінки ефективності наукових та дослідницьких проєктів, що є результатом професійного розвитку НПП. Отож, ринкове регулювання передбачає оцінювання ефективності професійного розвитку НПП.

У результаті аналізу динаміки кількісно-якісного складу НПП [8] встановлено скорочення їх кількості і зростання якості, що свідчить про збереження наукового потенціалу вищої освіти в умовах демографічної кризи.

Проте, це не забезпечує конкурентоспроможність ВНЗ України в світовому освітньому просторі. Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму, спроможність вітчизняної системи вищої освіти забезпечувати потреби конкурентної економіки до 2013 р. знижувалась, а починаючи із 2014 р. встановлена позитивна динаміка (рис. 2).

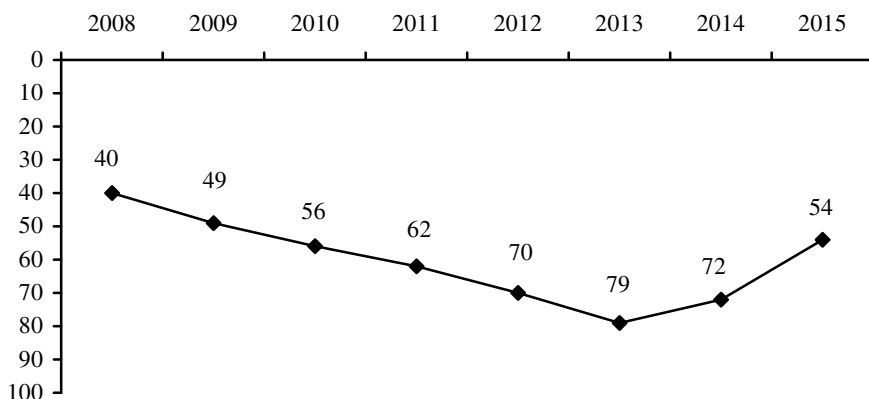

Рис. 2. Місце України за спроможністю системи вищої освіти забезпечувати потреби конкурентної економіки, побудовано за даними [18]

Розвиток вищої освіти на сучасному етапі забезпечується не за рахунок кількісної складової (фактичної чисельності НПП), а якісної (рівня та складності виконуваних наукових досліджень, значимості наукових досягнень, наукової кваліфікації).

Про визначальний вплив результатів професійного розвитку НПП на конкурентоспроможність ВНЗ свідчить побудована багатофакторна модель лінійної регресії. У ній в якості залежної змінної (y) — валовий прибуток, що характеризує ефективність діяльності вищої освіти, а в якості незалежних

змінних — кількість статей у фахових виданнях (x_1) та грантів (x_2), які припадають на сектор вищої освіти, кількість виїздів НПП за межі України з метою викладацької роботи (x_3), кількість захищених кандидатських дисертацій у ВНЗ (x_4) та чисельність докторів наук (x_5), які є основними виконавцями науково-дослідних робіт (табл. 2).

Таблиця 2. Матив даних для побудови багатофакторної регресійної моделі (у розрахунку на 100 НПП)*

Роки	Валовий прибуток (в освіті), млн грн (Y)	Кількість статей у фахових виданнях, од. (X_1)	Кількість грантів, од. (X_2)	Кількість НПП, що виїжджали за межі України з метою викладацької роботи, осіб (X_3)	Кількість захищених кандидатських дисертацій, од. (X_4)	Чисельність докторів наук, осіб (X_5)
2008	2,64	102,26	0,73	0,31	1,08	8,82
2009	3,29	95,80	0,80	0,27	1,18	9,20
2010	3,54	104,86	0,83	0,30	1,26	9,37
2011	3,85	110,77	0,92	0,27	1,39	9,66
2012	4,68	115,31	1,05	0,27	1,45	10,08
2013	5,69	118,52	1,29	0,27	1,50	10,55
2014	6,00	117,55	1,29	0,18	1,48	10,82

* складено за даними [10; 11; 15].

Побудована модель має вигляд:

$$y = -16,1355 - 0,0135x_1 + 0,2991x_2 + 4,3607x_3 - 1,6393x_4 + 2,3076x_5. \quad (1)$$

Оцінивши параметри моделі, встановлено, що між змінними моделі існує функціональний лінійний зв'язок ($R = 0,99$), дані, передбачені цією моделлю, будуть з майже 100-відсотковою імовірністю відповідати дійсності ($R^2 = 0,99$), модель має стандартну похибку в оцінці валового прибутку у розмірі 9,16 тис. грн, модель є адекватною, а параметри — статистично значимими.

Отже, на ефективність (показник валового прибутку) найбільший вплив справляє кількість виїздів НПП з метою викладання в закордонних університетах, тобто збільшення кількості НПП, що виїжджали за межі України для викладацької діяльності на 1 особу призведе до зростання валового прибутку на 43,6 тис. грн. Це є очевидним, оскільки співробітництво із закордонними університетами дає змогу вітчизняним ВНЗ покращити організаційний потенціал, відкрити нові горизонти для інтернаціоналізації вищої освіти на рівні навчального закладу та НПП з метою подальшої участі в міжнародних проєктах з партнерами з усього світу та здійснювати професійний розвиток на основі здобуття та подальшого використання світового досвіду. Досить часто можливість викладати закордоном є чи не основним джерелом максимізації доходу НПП та чи не єдиним засобом реалізації наукових досліджень.

На сьогодні в Україні основним елементом ринкового регулювання діяльності ВНЗ є незалежні академічні рейтинги, найбільш відомі з яких — «Топ-200 Україна» та «Компас». Проте ці рейтинги базуються на оцінюванні кіль-

Таблиця 3. Порівняльний аналіз основних критеріїв при визначенні рейтингів ВНЗ України, авторське групування

Назва рейтингу	Критерії	Індикатори	Питома вага індикатора
«Топ-200 Україна» [9]	Індикатори прямого вимірювання	Кількість академіків, член-кореспондентів, професорів, доцентів, докторів наук та лауреатів різних премій серед штатних співробітників ВНЗ	80%
		Кількість переможців міжнародних та українських олімпіад серед студентів, співвідношення кількості студентів і викладачів; рівень розвитку навчальної бази ВНЗ	
		Частка іноземних студентів; участь ВНЗ у міжнародних асоціаціях університетів та програмах	
		Рівень базової, загальноосвітньої підготовки студентів	
		Рівень фахової підготовки студентів	
«Компас» [12]	Оцінювання роботодавців	Рівень практичного володіння інформаційними технологіями	15%
		Затребуваність випускників ВНЗ ринком праці	
	Оцінювання експертів	Використання міжнародних наукометричних і вебметричних баз даних	5%
		Визначення роботодавцями українських ВНЗ, які дають найкращу підготовку для роботи в їх компанії (Випускникам яких ВНЗ роботодавці надали б перевагу при наборі на роботу)	31%
	Оцінювання випускників	Визначення роботодавцями українських ВНЗ, які дають найкращу підготовку для роботи в їх компанії (Відповіді експертів на питання, які ВНЗ, на їх думку, дають найкращу освіту загалом)	29%
		Оцінювання практичної значимості навчання	10%
		Сприяння ВНЗ працевлаштуванню випускників	
		Досвід трудової діяльності випускників	
		Задоволеність випускників власним ВНЗ	
	Співпраця між ВНЗ і компаніями-роботодавцями	Визначення випускниками ВНЗ, які дають найкращу підготовку загалом	30%
		Кількість роботодавців і експертів, які вказали, що їх компанія співпрацює з певним ВНЗ	

кісних показників і якості підготовки фахівців для потреб економіки (табл. 3). Тобто українські рейтинги ВНЗ оцінюють переважно результативність їх діяльності та професійного розвитку НПП, а критерії ефективності не враховуються.

Пропонуємо наступні критерії, за допомогою яких можна поєднати державний та ринковий механізми оцінювання професійного розвитку НПП на рівні конкретного ВНЗ (табл. 4).

Таблиця 4. Критерії і показники оцінювання професійного розвитку НПП, авторська розробка

Критерії результативності (державне регулювання)	Критерії ефективності (ринкове регулювання)
Питома вага НПП, що викладають у ВНЗ інших країн (зовнішня академічна мобільність)	Відношення доходів від викладання до витрат, що пов'язані із відрядженням НПП до іншого ВНЗ
Питома вага НПП, що викладають у інших ВНЗ на території України (внутрішня академічна мобільність)	
Питома вага НПП, що викладають навчальні дисципліни іноземною мовою	Відношення доходів від викладання до витрат, що пов'язані з вивченням іноземної мови та одержанням сертифікату
Питома вага НПП, що отримали дослідницький грант (підготували та подали заявку на отримання дослідницького гранту)	Відношення фінансового забезпечення за умовами гранту до витрат, що пов'язані із розробкою та поданням апілікаційної форми
Питома вага іноземних інвестицій в загальній структурі надходжень ВНЗ	Відношення розміру іноземних інвестицій до витрат, що пов'язані із встановленням зв'язків та налагодженням партнерських стосунків з іноземними компаніями, ВНЗ та меценатами
	Відношення доходів від навчання іноземних студентів до витрат на їх залучення
Питома вага надходжень від наукової та науково-технічної діяльності у загальних надходженнях ВНЗ	Відношення доходів від наукової діяльності до витрат на її проведення
	Відношення бюджетних (комерційних) асигнувань на наукові дослідження до витрат на їх проведення

Результати організації ефективного професійного розвитку чинять позитивний вплив як на НПП, так і на навчальний заклад, систему вищої освіти в цілому, а також підвищують конкурентоспроможність вітчизняних ВНЗ у світовому освітньому просторі, забезпечать соціально-економічні ефекти професійного розвитку (табл. 5).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження було встановлено, що на сьогодні основним елементом ринкового механізму регулювання професійного розвитку НПП є академічні рейтинги «Топ-200 Україна» та «Компас», які оцінюють переважно результативність діяльності НПП та їх професійного розвитку, а критерії ефективності залишаються поза увагою. Тому з метою поєднання державних та ринкових складових регулювання були розроблені критерії і показники оцінювання професійного розвитку НПП, які запропоновано внести до сучасних академічних рейтингів

ВНЗ України, а також процедур ліцензування та акредитації. Це створить передумови для отримання соціально-економічних ефектів не лише для НПП та ВНЗ, а й для економіки держави в цілому, і забезпечить сприятливі умови для підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на ринку освітніх послуг.

Таблиця 5. Соціально-економічні ефекти від професійного розвитку НПП за умов державно-ринкового регулювання, авторська розробка

Суб'єкти регулювання	Види ефектів	
	Економічний	Соціальний
Науково-педагогічний працівник	1. Зростання трудового доходу від: - створення та впровадження у виробництво науково-технічної продукції; - від участі у грантових програмах; - надання додаткових послуг; - академічної мобільності.	1. Кар'єрне просування. 2. Безперервний професійний розвиток. 3. Переважне право на продовження контракту. 4. Задоволення від результатів професійної (наукової) діяльності. 5. Визнання та самоствердження в науковому товаристві.
Вищий навчальний заклад	1. Зростання: - обсягів бюджетного фінансування; - доходів від надання освітніх послуг; - зовнішніх/внутрішніх інвестицій; - розширення контингенту споживачів освітніх послуг. 2. Диверсифікація портфелю освітніх послуг.	1. Зменшення плинності (вибуття) НПП. 2. Формування високої науково-виробничої репутації наукових шкіл. 3. Зростання конкурентоспроможності ВНЗ. 4. Формування соціально відповідального іміджу ВНЗ.
Національна економіка	1. Зростання: - іноземних інвестицій; - обсягу ВВП; - валового доходу від інноваційної діяльності.	1. Зростання конкурентоспроможності національної системи вищої освіти. 2. Посилення позицій держави у світовому науковому товаристві.

Потребують подальшого дослідження питання фінансування професійного розвитку НПП, яке має здійснюватися та диференціюватися з врахуванням критеріїв як результативності, так і ефективності в контексті державно-ринкового регулювання професійного розвитку НПП у ВНЗ України.

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // zakon.rada.gov.ua.
Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII // zakon.rada.gov.ua.
2. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 № 1977-XII // zakon.rada.gov.ua.
Pro naukovu ta naukovo-tekhnichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 13.12.1991 № 1977-XII // zakon.rada.gov.ua.
3. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII // zakon.rada.gov.ua.
Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 23.05.1991 № 1060-XII // zakon.rada.gov.ua.
4. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI // zakon.rada.gov.ua.
Pro profesiyniy rozvytok pratsivnykiv: Zakon Ukrainy vid 12.01.2012 № 4312-VI // zakon.rada.gov.ua.

5. *Воробіюва К.О.* Визначення ефективних методів підвищення конкурентоспроможності вишого навчального закладу // Академічний огляд.— 2016.— №1.— С. 95–100.

Vorobiova K.O. Vyznachennia efektyvnykh metodiv pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vyshchoho navchalnoho zakladu // Akademichnyi ohliad.— 2016.— №1.— С. 95–100.

6. *Дериховська В.І.* Модель оцінки рівня розвитку персоналу підприємства // Економіка розвитку.— 2012.— №1.— С. 114–117.

Derykhovska V.I. Model otsinky rivnia rozvytku personalu pidpriyemstva // Ekonomika rozvytku.— 2012.— №1.— С. 114–117.

7. *Заклекта-Берестовенко О.С.* Ефективність інвестицій у розвиток персоналу підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. — К., 2008. — 20 с.

Zaklekta-Berestovenko O.S. Efektyvnist investytsii u rozvytok personalu pidpriyemstva: Avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.00.04 / Kyivskyi natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka. — К., 2008. — 20 s.

8. *Захарова О.В., Городничук Н.В.* Удосконалення системи показників оцінки якості професійного розвитку персоналу промислового підприємства // Наукові праці Донецького національного технічного університету.— Серія: Економічна.— 2014.— №4.— С. 112–123.

Zakharova O.V., Horodnychuk N.V. Udokonalennia systemy pokaznykiv otsinky yakosti profesiinoho rozvytku personalu promyslovoho pidpriyemstva // Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu.— Serii: Ekonomichna.— 2014.— №4.— С. 112–123.

9. Методика визначення рейтингів університетів України «Топ-200 Україна» // www.euroosvita.net.

Metodyka vyznachennia reitynhiv universytetiv Ukrainy «Top-200 Ukraina» // www.euroosvita.net.

10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2014 рік: Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 255 с.

Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini za 2014 rik: Statystychnyi zbiryk. — К.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015. — 255 s.

11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року: Стат. бюлетень. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 171 с.

Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2015/16 navchalnoho roku: Stat. biuleten. — К.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. — 171 s.

12. Рейтинг ВНЗ «Компас» // bestuniversities.com.ua.

Reitynh VNZ «Kompas» // bestuniversities.com.ua.

13. *Савченко В.А.* Управління розвитком персоналу: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2002. — 351 с.

Savchenko V.A. Upravlinnia rozvytkom personalu: Navch. posibnyk. — К.: KNEU, 2002. — 351 s.

14. *Сацук В.І.* Ключові фактори становлення конкурентоспроможних університетів // Економіка України.— 2013.— №5.— С. 75–90.

Satsyk V.I. Kliuchovi faktory stanovlennia konkurentospromozhnykh universytetiv // Ekonomika Ukrainy.— 2013.— №5.— С. 75–90.

15. Статистичний щорічник України за 2014 рік. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 586 с.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik. — К.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015. — 586 s.

16. *Фатхутдинов Р.* Управление конкурентоспособностью вуза // Высшее образование в России.— 2006.— №9.— С. 37–38.

Fatkhutdinov R. Upravlenie konkurentosposobnostiu vuza // Vyshee obrazovanie v Rossii.— 2006.— №9.— С. 37–38.

17. *Царенко І.О.* Методи оцінки рівня конкурентоспроможності вишого навчального закладу // Молодий вчений.— 2015.— №2.— С. 122–125.

Tsarenko I.O. Metody otsinky rivnia konkurentospromozhnosti vyshchoho navchalnoho zakladu // Molodyi vchenyi.— 2015.— №2.— С. 122–125.

18. The Global Competitiveness Report 2015–2016 // www3.weforum.org.